

Synodálna cesta Košickej eparchie

Úvod

Na úvod tejto syntézy ponúkame krátky retrospektívny prehľad prejdenej synodálnej cesty v Košickej eparchii. Po ohlásení zámeru Svätého Otca Františka uskutočniť v celej Cirkvi Synodu o synodalite, najosv. vладыka Cyril Vasil' SJ, arcibiskup – košický eparchiálny biskup, **17. októbra** 2021 otvoril pri sv. liturgii v košickej Katedrále Narodenia presvätej Bohorodičky eparchiálnu fázu synodálneho procesu. Vo svojej tematickej kázni okrem iného povedal, že synody v Cirkvi nie sú novinkou, ale zaužívaným spôsobom jej života, kráčania a napredovania. Súčasne bol v závere sv. liturgie za eparchiálneho koordinátora vymenovaný o. doc. ThDr. Michal Hospodár, prednášajúci pastorálnu teológiu na GTF PU v Prešove.

Koordinátor si následne zvolil spolupracovníkov do eparchiálneho (synodálneho) tímu podľa jednotlivých skupín a oblastí. V eparchiálnom tíme malo zastúpenie spolu sedem kňazov a deväť laikov. Na sviatok sv. Michala archanjela **8. novembra** (podľa byzantského obradu) boli najosv. vладыkom Cyrilom odovzdané dekréty členom synodálneho tímu Košickej eparchie. Prvé pracovné stretnutie synodálneho tímu sa uskutočnilo 27. októbra 2021 v Košiciach. Samotný synodálny tím ďalej absolvoval pravidelné mesačné stretnutia s duchovno-tematickým programom a diskusiou. Na týchto stretnutiach bola po modlitbe a biblickom zamyslení vždy prezentovaná niektorá z odporúčaných tém Prípravného dokumentu (porov. od. 30). Rozjímania nad biblickým textom, PPT prezentácie tém a zápisnice sú verejne dostupné na samostatnej webovej adrese Synody v Košickej eparchii (www.synoda.grkatke.sk/domov), ktorá bola zriadená v decembri. Obsahuje aj praktické informácie, správy a video-nahrávky pre širšiu verejnosť.

V Nedeľu po Osvietení **9. januára 2022** bol pri večerni v košickej katedrále posvätený drevený **synodálny reliéf** vyrobený pri príležitosti aktuálnej synody. Táto udalosť bola novým impulzom pre synodálny tím a zainteresovaných. Po svojom prvotnom umiestnení v košickej katedrále neskôr reliéf putoval s pastoračným programom po všetkých protopresbyterských

(dekanátnych) chrámoch Košickej eparchie, aby sa medzi veriacimi oživovalo povedomie synodality. Reliéf ikonickým jazykom zobrazuje naše spoločné kráčanie s Kristom vo viere. Po erigovaní eparchiálneho tímu boli následne vytvorené synodálne podtímy podľa tematického zamerania, ktoré sa stretávali za účelom vlastnej formácie a prepájania synodálnych myšlienok a tém medzi veriacich. Na práci niektorých podtímov sa zúčastňoval aj najosv. vladyka Cyril s eparchiálnym koordinátorom. V **marci** prebiehala príprava na konzultačnú fázu synodálneho procesu v eparchii. Uskutočnili sme online webinár pre záujemcov (kňazov i laických moderátorov) a hľadali spôsoby naplnenia zámerov synody v období pandémie, pri znemožnení stretávania sa. Od začiatku **apríla** až do konca júna 2022 prebieha konzultačná fáza synodálneho procesu po zapojených farnostiach, rehoľných domoch a laických hnutiach. V sobotu **28. mája** sme za účasti najosv. vladyku Cyrila Vasiľa, osvieteného o. Jaroslava Lajčiaka, protosynkela (generál. vikára) a vyše 60 delegátov slávil v košickej katedrále **eparchiálne predsynodálne zhromaždenie**, ktoré bolo prípravou pre vypracovanie záverečnej syntézy za celú Košickú eparchiu. Jedným z hlavných cieľov predsynodálneho stretnutia bolo vypočutie si úprimnej správy za jednotlivé skupiny a oblasti o podstatnom obsahu, vzniknutom počas eparchiálnej fázy synodálneho procesu. Po referátoch nasledovala moderovaná diskusia s hľadaním impulzov a perspektív pre našu partikulárnu cirkev. Dňa 20. júna 2022 bola na celoeparchiálnom kňazskom dni v Košiciach prednesená syntetická správa o priebehu a výsledkoch synodálnej cesty pred všetkými kňazmi Košickej eparchie. Prítomní arcipastieri, vladykovia Cyril a Peter (Rusnák), ako aj kňazi eparchie sa zhodli na tom, že synodálny proces sa len rozbehol a treba v ňom pokračovať. Aby sa získané ovocie konzultácií prenieslo do konkrétneho života a čo najhlbšie ukotvilo v duchovno-pastoračnej mentalite kléru i laikov celej Košickej eparchie.

1. Poznámky k priebehu synody

Ecclesia semper reformanda, hovorí staré latinské príslovie. Cirkev je vždy v reformnom pohybe, v dynamike zmeny, v hľadaní spôsobu naplnenia svojho poslania uprostred rýchlo meniaceho sa sveta. Vonkajšie okolnosti neboli pre synodálne stretávania prajné, ale skúsili sme, že nič sa nedeje náhodne. Posilou pre pokračovanie na synodálnej ceste bol výrok sv. Pavla: „... tým, čo milujú Boha, všetko slúži na dobré;“ (Rim 8,28). V tomto duchu sa odvíjalo aj naše skúmanie: ako sme na tom v cirkevnom kráčaní? A ako nás vedie Svätý Duch ďalej? Počas uplynulých mesiacov synody si zainteresovaní viac uvedomili, že Cirkev má duchovný základ a poslanie. „Tak sa celá Cirkev javí ako jednotou Otca a Syna a Svätého Ducha zjednotený ľud.“ (Sv. Cyprián) Z tejto božskej trojičnej jednoty implikujeme, že cirkevné

zhromaždenie alebo lat. *communio* je tam, kde sa v duchu viery odstraňujú nánosy akéhokoľvek individualizmu a speje sa k duchovnej jednote pokrstených v doktríne i životnom štýle.

Jedným z opravdivých kritérií autenticity spoločenstva Ježišových bratov a sestier je **kvalita vzťahov**. To je Božia vôľa, aby sme neprestajne budovali vzťahy vzájomnej lásky a jednoty (porov. 1 Jn 4,7). Pripomením výrok J. Em. kardinála T. Špidlíka SJ: „Život je setkání“. Tým nepriamo vyjadril, v čom spočíva jadro spoločného kráčania vo viere. Prekonávať predsudky, šablóny, vopred zaužívané schémy a komfortnú individualistickú zónu. Následne dať priestor pre vypučanie nových snov a túžob, ošetrovanie rán zo vzťahov a spoločné kráčanie k Bohu.

Azda v tom je aj prvé viditeľné ovocie synody – **potreba budovania nových vzťahov**.

Synodou sme štartovali boj nielen proti vírusu sebestačnosti ale aj zápas proti **pliage klerikalizmu** (pápež František), prítomnému často v nejakej latentnej forme medzi klérom i laikmi. Oživila sa túžba po vzájomnej jednote kléru (biskupov i kňazov), rehoľníkov i laikov, ktorá je Božím darom.

Pastorační kňazi v konzultačnej fáze čakali, že ich **veriaci sa aktívnejšie** chopia príležitosti vyjadriť sa po rozlišovaní k životu farnosti či celej gréckokatolíckej cirkvi. Na jednej strane to miestami vzbudilo u kňazov aj obavu z ich kritickosti. Na druhej strane naši veriaci aj keď sú miestami kritickí, neživia v sebe potrebu „upravovať“ učenie Magistéria. Pomaly sa ujímalo chápanie, že podstatou synody nie je planá kritika, lež úprimné počúvanie a slovo pravdy, povedané v konštruktívnom duchu pre spoločné dobro. Nedostatočné aktívne vloženie sa do synodálneho procesu zo strany kňazov i veriacich možno považovať za jedno zo sklamaní. Na druhej strane sa ukázalo, že veriaci patriaci do hnutí a spoločenstiev boli pripravenejší na synodálne témy a konzultácie.

Synodálna cesta vytvorila vzácny priestor pre vzájomné **počúvanie**. Počúvanie iných je prejav pokory a to predovšetkým klerikom nejde ľahko. Mnohí laici aj mládež konštatovali: „Doteraz nám zhora len sypali na hlavu, čo máme robiť. Teraz nás niekto aj počúval“.

Aktuálna synoda je proces, v ktorom sa Cirkev má stať tým, čím je, teda **synodou**. Aké bude ďalšie ovocie prebiehajúcej synody v Košickej eparchii, závisí aj od toho, či dokážeme vo vnútro-cirkevnom dialógu dobre počúvať jeden druhého. Z počúvania vzniká tvorivá komunikácia, ktorá sa završuje duchovným rozlišovaním, aby sme spoznali, kam Duch Boží vedie cirkev (Košickú eparchiu).

Synodálny proces v Košickej eparchii silno ovplyvnila vojna na Ukrajine. Gréckokatolícka **charita** ako prvá inštitucionalizovaná pomoc pomáhala pri zvládnutí utečencov na hraničných priechodoch. Do tejto služby sa zapojili desiatky klerikov i laikov v logistike, duchovno-

terapeutickej pomoci a sprostredkovania materiálneho vybavenia pre tisícky migrantov. Bola to silná skúsenosť praktického prežívania synodálnej cesty v kresťanskom duchu, ktorá priniesla napriek tragédii vojny veľa pekného medzi ľuďmi a národmi. Humanitárnou krízou vytvorené zmiešané a rozmanité spoločenstvo, obrovský pohyb ľudí počnúc od hraničného priechodu Vyšné Nemecké až po Košice, ponúkol obrovský priestor na vytvorenie spoločenstva, spoluúčasti a misie bez náznaku konfliktov z odlišnej národnosti alebo cirkevnej príslušnosti.

2. Jadro syntézy

• Kňazi a seminaristi

Konzultačnej fázy sa aktívne zúčastnilo do 40 farností, čo je cca 50 %. Pri prechádzaní jednotlivými témami sa ukázali problémy, ktoré sú už dlhodobo v našej cirkvi vnímané, aj konzultované (napr. slabý dialóg vo vnútri cirkvi i navonok, klerikalizmus, zanedbávanie okrajových skupín, nejednota /najmä v liturgickej oblasti/ hierarchov, potreba katechizácie, neprijatie nových spôsobov evanjelizácie zo strany kňazov, dohľad nad spoločenstvami, starostlivosť o kňazské rodiny). Farníci, ktorí sú prítomní pravidelne na bohoslužbách (10-15 %), nemajú v sebe zakorenené povedomie spoluúčasti na misii cirkvi. Značná časť z nich počas pandémie skúsila, že svoju vieru môžu žiť aj mimo chrám. Farnosť je dnes zasadená do kontextu, v ktorom sa čoraz menej vníma pripútanie sa k určitému konkrétnemu územiu. Medzi najväčšie radosti účastníkov synodálnej cesty patrilo vedomie, že sú začlenení do farského spoločenstva. Z konzultácií vyplynula potreba hľadania možností prejsť zo statickej a uzavretej formy pastorácie k otvorenej a dynamickej forme. Centrálnym cieľom pastorácie je priviesť farníkov k obráteniu a živému vzťahu s Ježišom Kristom. K tomu poznaniu sa dopracovali aj v Gréckokatolíckom kňazskom seminári, kde sa predstavení stretávajú synodálne so seminaristami a formujú ich pre život v spoločenstve.

• Zasvätené osoby

V eparchii máme dve mužské a dve ženské rehole. Z konzultácií o redemptoristov najviac rezonovali témy: 1/ **Počúvanie** – vedieť počúvať aj seba navzájom ako aj ľudí, ktorých stretávame. Ak sa počúvame, tak nás to zblížuje; ak sa nepočúvame, vzdľufujeme sa od seba. 2/ **Druhovia na ceste** – kto sú, komu sa venovať? Ľudí, ktorých stretávame denne. Medzi praktizujúcimi kresťanmi je ale dosť veľké percento ľudí, ktorí sú dosť vzdialení od Boha. Ale aj oni patria do Cirkvi, ktorá kráča za Kristom. Pomôcť im nájsť Krista je našou misiou, lebo všetci sme bratia a sestry. 3/ **Spoluzodpovednosť za misiu**. Takto chcú byť darom pre Košickú eparchiu misionárskou službou – charizmou misií (8 dňové, 5 dňové, školské misie) a

mimoriadneho ohlasovania evanjelia pri iných príležitostiach ako duchovné obnovy, formačné stretnutia, duchovné cvičenia a pod. Ctih. sestry (Služobnice nepoškvrnenej Panny Márie) sa v zmysle vlastnej charizmy zapojili do pomoci utečencom z Ukrajiny. Pri synodálnych stretnutiach riešili tiež nedostatok povolaní vo vlastných radoch a autenticitu života zasvätených osôb podľa vlastnej charizmy.

- **Spoločenstvá a hnutia**

Členovia hnutí a spoločenstiev vnímajú svoje komunity ako priestor, v ktorom vďaka atmosfére prijatia, vzájomnosti a lásky môžu duchovne rásť a ľudsky dozrievať. Pomáha im to poznať svoju identitu a začleniť sa aktívne do cirkvi. Spoločenstvo vnímajú ako rodinu, duchovný domov. Vďaka otvorenému spôsobu komunikácie, ich vzťahy prerastajú do hlbokých, dlhotrvajúcich priateľstiev. V takýchto vzťahoch často dochádza k uzdraveniu aj iných vzťahov mimo spoločenstva.

Aktívny život uprostred bratov a sestier ich naučil životnému štýlu modlitby, čítaniu Božieho slova a intenzívnemu pristupovaniu ku sviatosti zmierenia a eucharistie. Viaceré spoločenstvá sa vyjadrili, že sú vnímané pozitívne a cítia podporu Cirkvi na úrovni farnosti či eparchie. Iné by zasa privítali väčší záujem od svojich farárov, ktorí ich často ignorujú, alebo len tolerujú. Niektorí kňazi dokonca priamo odmietajú akékoľvek spoločenstvo či hnutie a nájdu sú aj takí, ktorí nimi opovrhujú. Z konzultačnej fázy vyplynulo, že hoci na eparchiálnej úrovni je dané spoločenstvo prijaté a ústne či aj písomne chválené, na nižších úrovniach ako je farnosť, niektorí kňazi vehementne bojujú voči hnutiam či spoločenstvám akoby boli sektou. Misiou – poslaním spoločenstiev je oživovať farské spoločenstvá, aby neboli len anonymnou masou, ale zažili pastoračné obrátenie a ducha spoločného kráčania vo viere.

- **Rodiny**

Ak by sme mali zhrnúť závery konzultačnej fázy jednou vetou, tá by znela takto:

Cirkev potrebuje svätých kňazov a preto potrebuje sväté rodiny.

- ✓ Všetky oslovené rodiny sa zhodli na tom, že vo viere a akceptácii učenia cirkvi hrajú rozhodujúcu úlohu kňazi. Žiaľ, niektorí kňazi majú kňazstvo ako zamestnanie. Kňazi sú najviac na očiach – **ľudia si veľmi všimajú ako korešponduje to, čo kňazi hovoria s tým, čo žijú.** Ak sú vo farnosti vytvorené dobré vzťahy, ľudia ľahšie prijímajú bežné ľudské zlyhania kňaza. Negatívna skúsenosť s kňazom ostáva v mysliach ľudí oveľa dlhšie ako pozitívna, preto sa od kňazov vyžaduje veľmi **citlivý prístup** k veriacim i hľadajúcim.

- ✓ Cirkev sa často prezentuje navonok ako spoločenstvo „dokonalých“. Mali by sme však **byť úprimní, otvorení pre iných**, slobodní v prežívaní viery a rešpektovaní iných. Je potrebné rozprávať o tom, že kňazi aj laici nie sú dokonalí. Majú sa vzájomne dopĺňať podľa darov, ktoré dostali a podľa osobnostných predpokladov.
- ✓ Vo farnostiach veriaci **nechcú byť iba zdrojom finančnej a fyzickej pomoci**, majú záujem podieľať sa aj na im prislúchajúcej evanjelizácii a **potrebujú cítiť dôveru**, ktorá sa buduje vytváraním vzťahov.
- ✓ Už je dávno je za nami obdobie, keď ľudia akceptovali mentorský prístup predstaviteľov cirkvi. Dnes chcú viac dialóg, **chcú byť vnímaní ako rovnocenní v dôstojnosti, prijímaní a úcte**.
- ✓ Mnohí laici **sú pripravení poslúžiť** napr. pri organizovaní púti, modlitieb, detských táborov, pri práci s deťmi a mládežou i manželmi, pri organizovaní rôznych aktivít vo farnosti a pod., ale očakávajú pozvanie od kňaza a jeho podporu.
- ✓ Rodiny, ktoré sú v nejakom cirkevnom spoločenstve, chcú byť aktívne aj vo farskom spoločenstve. Vo veľkej miere to však záleží od toho, do akej miery je miestny kňaz **naklonený spoločenstvám**. Angažovaným laikom sa vo všeobecnosti dáva veľmi malý priestor, niektorí kňazi to vnímajú ako zásah do ich kompetencií.
- ✓ Farnosti väčšinou neponúkajú naplnenie širších duchovných potrieb hlavne pre mladé rodiny. Tie často hľadali východisko na spoločných modlitbách, ako napr. v Klokočove. Zrušenie týchto modlitieb vnímajú mnohé rodiny dosť negatívne.
- ✓ Treba si všímať a oslovovať nových potenciálnych veriacich. Často čakajú na impulz zo strany kňaza a farského spoločenstva, aby sa zapojili do farského spoločenstva.
- ✓ Ľudia nevedia na koho sa môžu obrátiť so svojimi ťažkosťami v prípade, ak nemajú k svojmu kňazovi dôveru. Majú veľa nevyjasnených otázok. Chýbajú informácie na kresťanských odborníkov z rôznych oblastí.
- ✓ Chýba informovanosť **o fungujúcich spoločenstvách**, centrách pre rodiny a mládež. Oznamy o aktivitách nie sú postačujúce – nutné je **osobné pozvanie** a odvaha osloviť aj ľudí rôznych skupín. Tiež propagácia a rozširovanie časopisu SLOVO, kde sú podobné informácie dostupné.
- ✓ Vo farnosti absentuje praktická **pomoc mnohohdetným rodinám**.

- **Manželky kňazov**

V Košickej eparchii je v riadnej pastorácii cca 130 kňazov, z nich je 10 žijúcich v celibáte. Na stretnutiach manželiek kňazov popri modlitbe a rozjímaní rezonovali témy: 1. Identita kňazskej

manželky 2. Čo očakávame od cirkvi. 3. Čo môžeme ponúknuť cirkvi? Spoločné priateľské stretnutia boli hlavne v synodálnej línii: stretnúť sa, počúvať a rozlišovať. Najviac zarezonovala potreba stretávania sa kňazských rodín, potreba duchovnej formácie budúcich kňazských manželiek, potreba diskusie o téme personálnych zmien (prekladanie kňazov) a blízkosti biskupa pri kňazských rodinách. Z diskusií vyplynulo, čo môže kňazská manželka ponúknuť miestnej cirkvi: podpora manžela, pozitívny príklad v rôznych oblastiach, zapojenie celej rodiny do farskej pastorácie, kantorovanie, estetizácia okolia fary a chrámu, práca s mladými. Ak má fungovať kňazská rodina, musí byť aj manželka kňaza pevne ukotvená v Bohu, ale zároveň aj prijatá a pochopená komunitou. Je potrebné vyjadriť špecifickú podporu kňazským manželkám. Ich potrebnosť a ich služba je neoceniteľná pre dobro vlastnej rodiny, ale aj tej farskej. Veríme, že návrhy zo strany kňazských manželiek prispedia k prehĺbeniu vzájomnej spolupráce v prospech spoločného misijného diela cirkvi.

- **Mládež**

Mládež Košickej eparchie ostáva uprostred rôznych obáv o budúcnosť oprávnenou nádejou. Mladí ľudia sú štrukturálne začlenení do života partikulárnej cirkvi. Z diskusií na stretnutiach vyplynulo, že pre mládež je veľmi dôležité, aby cirkev (jej predstavitelia) kráčala spoločne s nimi v ich životoch. Pandémia i vojnové udalosti na Ukrajine ukázali, že mládež je ochotná priniesť osobnú obeť za správne ideály. Cieľom pastorácie mladých je vytvoriť živé spoločenstvá v rámci protoprebyterátov, na čele ktorých bude kňaz a laický animátor. Synoda do tejto myšlienky vniesla svetlo, že stretávanie sa je nevyhnuté a mladými vyhľadávané.

Pre dosiahnutie cieľa v oblasti protopresbyterátnych spoločenstiev je potrebné v prvom rade vychovávať a formovať nových lídrov, ktorí budú tieto spoločenstvá viesť. Zabezpečenie formácie lídrov bude organizované prostredníctvom lídrovskej školy, ktorej prvý ročník aktuálne prebieha.

- **Spoločensky angažovaní**

Pracovná skupina dostala cirkevné poverenie, aby sa zamerala na skúmanie dialógu v Cirkvi a spoločnosti. Ako veriaci si často neuvedomujeme, že politici do veľkej miery ovplyvňujú charakter života krajiny. V podtíme sa stretávali ľudia v aktívnom spoločenskom postavení. Postupne rozpracovali odpovede na otázky: 1/ Ako cirkevné spoločenstvo podporuje vlastných členov zapojených do služby v spoločnosti? 2/ Ako sa prejavuje vplyv kresťanov pôsobiacich v politike, vo vede a školstve, v oblasti ľudských práv, spravodlivosti, či zlepšovaniu podnikateľského prostredia?

Tematický referát a odborné diskusie na stretnutiach boli zamerané na tieto oblasti: a) Kresťan a politika, b) Kresťan a občianska angažovanosť, c) Cirkev a média, d) Cirkev a ekonomika, e) Cirkev a solidarita – prejav sociálnej lásky nie len s utečencami. Z konzultácií vyšli podnety a odporúčania na podporu kresťansky orientovaných lídrov v spoločnosti. Tieto podnety majú oporu v princípoch sociálnej náuky Cirkvi a sú preverené praxou.

- **Rómovia**

Rómsky fenomén je rozsiahly a širokospektrálny. Zo strany cirkvi Rómske rodiny často nepociťujú takmer žiadne prijatie. Rómovia tvrdia, že sú veriaci, veria v Boha, cit.: „Ako by som neverila v Ježiša, keď za mňa zomrel?“ Veria v nebo a večný život. Mnohým záleží na výchove ich detí. Priznávajú, že modliť sa už zabudli, preto sa modlia vlastnými slovami.

Rómovia majú v sebe potenciál viery. Na druhej strane ich komplexné podmienky pre život sú alarmujúce. Popri nedostatočnom vzdelávaní a evanjelizácii ich viera sa “dedí” z generácie na generáciu aj s rôznymi deformáciami (povery, mágia, a pod.). No v srdciach majú veľké, veľmi živé, často však prázdne a nenaplnené miesto, ktoré im tam pre seba vložil sám Boh.

- **Homosexuálne cítiaci**

V tejto oblasti pracuje v Košickej eparchii vyše 20. rokov známa Linka Valentín. Diskusia zúčastnených bola poznačená negatívnym nábojom nedôvery, sklamaní z početných negatívnych reakcií nielen zo strany spoločnosti ale i Cirkvi. Vyvolávala skôr neochotu zdieľať sa, a možno až obavu z nového sklamaní v budúcnosti, a to i v dôsledku rozporuplných správ zo synodálneho postupu Katolíckej cirkvi v Nemecku, kde samotní cirkevní predstavitelia svojimi návrhmi smerujú k takým riešeniam pastoračných výziev, ktoré sú podľa nášho poznania v rozpore s praktickými potrebami homo cítiacich.

3. Praktické návrhy a odporúčania

- Kňazi by sa mali vyvarovať prílišnému a byrokratickému organizovaniu podujatí a služieb, ktoré nevyjadrujú dynamiku evanjelizácie, ale sú skôr prostriedkom sebazáchovy.
- Budovať naďalej spoločenstvá na zjednotenie a na formáciu laikov. Formácia laikov má viesť k prijatiu vlastnej spirituálnej a liturgickej identity.
- Vo farnostiach by mala ako ovocie synodálneho procesu vzniknúť Farská pastoračná rada, ktorá sa bude aktívne podieľať na pastoračnom programe farnosti v duchu aktuálnych odporúčaní Magistéria.

- Niektoré mladé rodiny sa cítia byť vylúčené z chrámu kvôli malým a hlučným deťom. V chrámoch, kde existuje tento problém, vytvoriť vhodný priestor pre rodiny s deťmi a inštruovať kňaza, aby tvorivo zvládol prítomnosť detí na bohoslužbách.
- Zaviesť duchovné sprevádzanie, tematické katechézy a ľudský prístup v komunikácii s veriacimi. Zákonnícky podávané informácie ohľadom sviatostného či morálneho života spôsobujú negatívnu skúsenosť najmä u rozkolísaných a hľadajúcich.
- Viac informovať veriacich o fungujúcich spoločenstvách a centrách pre rodinu a mládež. Účinnjšie ako vyvesiť oznamy o ich aktivitách je osobné pozvanie a odvaha osloviť ľudí rôznych skupín či stavov.
- V pastoračných programoch vytvoriť priestor pre zachytenie ľudí, ktorí sa necítia byť prijatí farským cirkevným spoločenstvom. Napr. osamelé matky, rozvedení, vdovci, rodiny s postihnutými deťmi, starší.
- Od kňazov sa vyžaduje veľmi citlivý prístup k laikom. Ľudia potrebujú oveľa viac ako predtým praobyčajný záujem o človeka, nie formálny alebo administratívny prístup. Sklamania v tomto smere vedú k rezignácii, odchodu do iných cirkví, ba až k zanevreniu na Katolícku cirkev.
- Homílie a denné príhovory treba prednášať v duchu povzbudenia a podpory a zväžiť aj ich primeranú dĺžku (homília 10 – 12 min.; príhovor 5 – 6 min.).
- Zväžiť, aby kňazi boli na jednej farnosti cca 10 rokov a potom boli preložení. Skúsenosti ukazujú, že aj dobrý kňaz sa pastoračne vyčerpá či unaví a farnosť tým trpí.
- Oblečenie kňazov (honosné kríže, čierne závoje) a ich výzor často vyrušuje veriacich. Nová móda pri používaní kríža (so šikmým ramenom) a tiež záves poza celý ikonostas nie je v miestnej gréckokatolíckej cirkvi zvykom.
- Vytvoriť inštitút cirkevného ombudsmana (cirkevný právnik, psychológ...) a kontakt na neho zverejniť vo farnostiach. Taktiež zverejniť kontakty na kresťanských odborníkov z rôznych oblastí, na ktorých sa môžu ľudia obrátiť v prípade špecifických problémov.
- Vyčleniť kňaza pre starostlivosť o kňazské manželky, organizovať pre nich špeciálne duchovné cvičenia, nezanedbať ani manželky novokňazov a vdovy po kňazoch.
- V oblasti sprevádzania mládeže pokračovať vo formovaní nových animátorov, ktorých úlohou je pomáhať kňazom vo farskej pastorácii.
- Do chrámu medzi „bielych“ sa neopovážia ísť Rómovia, cítia neprijatie aj v bežnom živote, no Boha uctievať napr. aj žehnaním sa pri chráme. Majoritná populácia Rómov do chrámov nevpustí a nie sú vytvorené podmienky pre špeciálnu pastoráciu Rómov.

- V oblasti homo orientovaných nebáť sa otvoriť odbornú diskusiu o citlivom prístupe k týmto osobám v praxi a využiť materiály, ktoré boli ponúknuté bez odozvy Bioetickej komisii KBS.
- Náboženská výchova v škole často nefunguje, lebo kňaza v škole vnímajú ako učiteľa, preto ho často neprijímajú. Mnohokrát to žiaľ znamená, že im nie je umožnené ani prijatie sviatostí, ako napríklad prvú sviatosť zmierenia, lebo je to zo strany Cirkvi podmienené účasťou na náukách, ktoré prebiehajú často práve v škole a k tej deti pociťujú odpor.
- Na náboženstve sa učí viac história a dejiny spásy namiesto toho, ako by mala vyzerat' viera v praxi, o tom, kto v skutočnosti je Boh.
- Nebyť veľmi tolerantní v cirkevnej škole. Keď sa stane nejaká nespravodlivosť, tak ju neskrývať, ale o nej hovoriť a učiť deti niest' následky svojho správania (aj prípadné vylúčenie zo školy).
- V rodinných spoločenstvách žijú rodičia nezosobášení, pretože nechcú chodiť na náuky. To v nich evokuje podobný odpor k cirkevným normám ako deti ku škole.
- Poskytovať podporu, aj otvorenú pre kresťanských politikov. Prispiet' k tomu, aby sme v Cirkvi generovali / mali dostatok kresťanských lídrov, ktorí budú ovplyvňovať verejný život a prípadne sa budú uchádzať o verejnú funkciu.
- Povzbudzovať veriacich nebáť sa verejne reagovať na návrhy vo verejnej diskusii, smerujúce vo svojej podstate proti verejnému dobru a tiež reagovať na protikresťanské postoje a postoje, ktoré poškodzujú záujmy komunity, či širšieho spoločenstva.
- Cirkevné médiá by sa mali zamerať na atraktívny obsah a hľadať zrozumiteľnú komunikáciu najmä pre mladých ľudí. Veriaci by mali podporovať kresťanské médiá, lebo bez tejto podpory nebudú môcť existovať, ani sa skvalitňovať. Potrebujú to mať aktívne pripomínané, že je to pre nich, a v ich záujme.
- Zlepšiť informovanosť (transparentnosť) cirkevného financovania a hospodárenia a viesť svojich členov k participácii pri spravovaní zvereného majetku. Zefektívniť hospodárenie, napr. využívaním projektového (programového) financovania z verejných zdrojov (rozpočtov).
- Ukotviť povedomie nevyhnutnosti solidarity s chudobnejšími a tiež toho, že pravá solidarita nastáva až vtedy, ak dávam, aj keď už nemám nadbytok.

Legenda: ➤ **oblasť kňazov**; ➤ **oblasti kňazské manželky, mládež, Rómovia, homo cítiaci**;
 ➤ **oblasť rodiny a katechézy**; ➤ **spoločensky angažovaní**.